

LJUSNANDE FRAMTID

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

Sekelskiftet skapar lätt undergångsstämningar. Ett millennieskifte leder till domedagsprofetior. Det finns en känsla av historiens slut. Samhällsdebattörer fokuserar på kurvor som pekar nedåt och det finns en stark resonans för dystra prognoser. Sverige beskrivs som ett land i utförsbacke: politiken har tappat i betydelse, de traditionella medierna förlorar terräng och framtidstron saknas. Det moderna perspektivet har ersatts av det postmoderna.

Det som målas upp i debatten är i första hand bilder. Och bilderna har ett bestämt syfte. De lyfter fram sådant som konstruktören vill betona och se som utmärkande för samtiden. Ofta utmålas bilden som en logisk följd av ett bestämt historiskt förlopp. Det gör att samtidsbilden inte sällan får en ideologisk karaktär.

I det moderna opinionssamhället är image ett centralt fenomen. Det finns en mångfald av budskap som konkurrerar. Fokuseringen på samtidsbilderna bidrar till att verkligheten kommer i skymundan. Spekulationerna hamnar i centrum och få ställer frågor om hur det egentligen förhåller sig. De politiska partiernas image tenderar att bli viktigare än den politik som förs, precis som industrins varumärken håller på att bli viktigare än produkterna.

Utveckling kännetecknas av att medierna spelar en nyckelroll. För medier är förmedlingen av kontroversiella utspel och spekulativa påståenden mera intressanta än politikens verklighet. DN-debatt får en uppmärksamhet som vida överglänser den politiska vardagen.

För personer som arbetar med opinions- och medieanalyser finns det alltid en stor risk att ryckas med av ett rådande samhällsklimat. Det gör det särskilt viktigt att i poppersk anda reflektera tänkbara motbilder. Vad säger egentligen de långsiktiga trenderna? Hur mörk är framtiden? Vilka är de viktiga utvecklingslinjerna – och vad är de ett uttryck för? Finns det kanske t o m en ljusnande framtid?

Också frågeundersökningar förmedlar bilder. De förmedlar medborgarnas föreställningar om sin och samhällets situation. Liksom samhällsdebattörernas bilder är medborgarnas föreställningar beroende av samhällsklimatet, men de reflekterar även materiella förutsättningar. Vi har, på samma sätt som i tidigare års volymer, valt att ta fram ett antal exempel på trender som på ett översiktligt sätt speglar opinionsutvecklingen i det svenska samhället under de gångna tretton åren.

Synen på de materiella villkoren

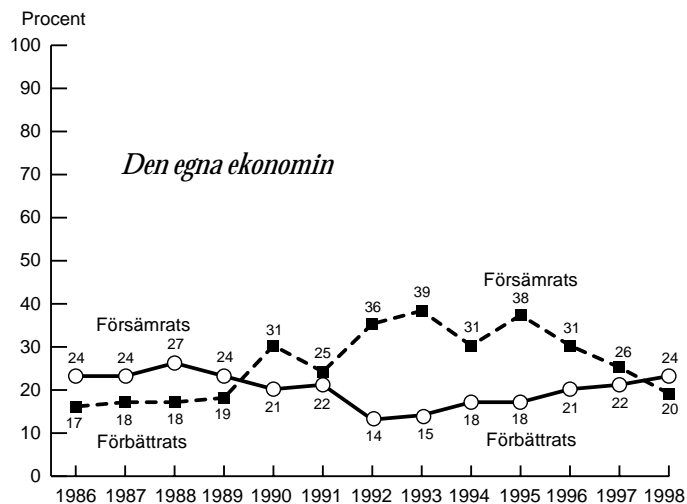
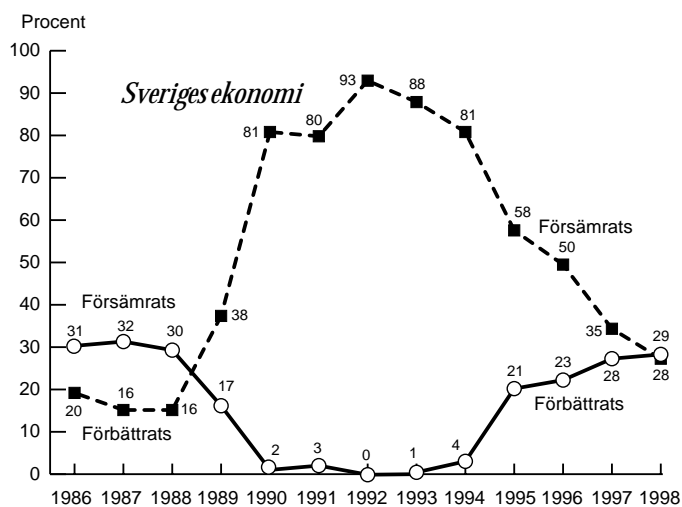
1990-talets politik har fokuserat på ekonomin. Bland medborgarna handlar de ekonomiska frågorna både om att ha en uppfattning om hur den svenska ekonomin utvecklas och att göra bedömningar av ramarna för den egna hushållsekonomin.

När det gäller människors tillbakablickande bedömningar av samhällsekonomin utveckling fortsätter de senaste årens trend, om än i minskande takt 1998. Efter den starka upplevelsen av en försämrad svensk ekonomi under 1990-talets första del har fr o m 1994 andelen personer som anser att det skett en försämring minskat (figur 1).

Samtidigt ökar andelen personer som menar att det skett en förbättring av samhällsekonomin endast mycket blygsamt. Det finns visserligen en svag uppgång mellan 1997 och 1998, men den är inte statistiskt säkerställd. År 1998 är det dock en knapp övervikt för dem som tycker att den svenska ekonomin förbättrats. Störst andel utgör dock den grupp som inte anser att det skett någon förändring.

Medan synen på samhällsekonomin uppvisar stora variationer under den gångna trettonårsperioden gäller det inte bedömningen av den egna hushållsekonomin, även om tendenserna går i samma riktning. Även bland hushållen upplevde en majoritet en försämring under första hälften av 1990-talet. Under de senaste åren minskar andelen personer som anser att den egna ekonomin försämrats, medan andelen som anser att det skett en förbättring ökar något. Också i bedömningarna av hushållsekonomin finns det 1998 en övervikt för dem som anser att det har skett en förbättring. Alla undersökta år har emellertid det vanligaste svaret varit att det inte skett några större förändringar.

Figur 1 Allmänhetens bedömning av hur den svenska ekonomin respektive den egna ekonomiska situationen har utvecklats under det senast året: andel som anser att ekonomin förbättrats respektive försämrats 1986-1998 (procent)

Kommentar: Procentbasen har definierats som samtliga svarepersoner i respektive SOM-undersökning.

De samhällsekonomiska bedömningarna har alltid en politisk resonansbotten. Hösten 1994 strax efter Bildregeringens avgång var det framför allt bland borgerliga sympatisörer som det gjordes en positiv bedömning av hur svensk ekonomi hade utvecklats. Fr o m 1995 är det främst socialdemokrater som pekar på att det skett en förbättring. År 1998 var andelen bland socialdemokratiska sympatisörer som menar att den svenska ekonomin har förbättrats 37 procent, bland moderata 24 procent. Det som skapar övervikten för dem som tycker sig se en förbättring är framför allt att miljöpartisympatisörerna blivit betydligt mera positiva till hur samhällsekonomin utvecklats.

De partipolitiska skillnaderna i bedömningen av samhällsekonomin har ökat något 1998. När det gäller bedömningar av hushällsekonomin finns däremot inte heller 1998 något partipolitiskt mönster. Här är det inte oväntat sociala faktorer som har betydelse för att förklara skillnaderna i bedömningarna. Det är inte oväntat en relativt hög andel bland yngre personer som tycker att hushällsekonomin har förbättrats (38 procent), medan andelen bland pensionärer är relativt låg (7 procent).

De ekonomiska framtidsbedömningarna pekar helt i samma riktning. Andelen personer som tror att den svenska ekonomin kommer att förbättras under det kommande året är i stort sett lika stor som andelen personer som tror att den kommer att försämrats (19 respektive 22 procent). Detta ger en svagt negativ 'framtidbalans' (-3).

Tabell 1 Andel personer som menar att den svenska ekonomin kommer att bli bättre under det kommande året 1993 – 1998 (balansmått)

År	Alla	Ålder				Partisympati						
		15-29	30-49	50-64	65-80	v	s	c	fp	m	kd	mp
1993	-34	-14	-32	-51	-46	-51	-47	-34	-17	-1	-41	-23
1994	-9	+12	-6	-18	-26	-4	+4	-26	-10	-19	-28	-16
1995	+11	+8	+11	+14	+4	-8	+24	+5	+13	+12	±0	+3
1996	-7	-6	-3	-13	-11	-25	+7	-18	+4	±0	-20	-16
1997	+11	+1	-1	-6	-10	+2	+29	-3	+7	+14	+2	-6
1998	-3	+1	-1	-6	-10	+2	+11	-6	-10	-19	-14	-3

Kommentar: Balansmättet visar andelen personer som angivit att ekonomin blir bättre minus andelen som angivit att ekonomin blir sämre.

I jämförelse med 1997 då framtidsbalansen låg på +11 innebär det en försvagning i framtidstron. Förklaringen ligger bl a i att borgerliga sympatisörer gör betydligt mer pessimistiska bedömningar 1998 än 1997. Framtidsbedömningarna av den svenska ekonomin uppvisar emellertid överlag ett blandat mönster, där ingen klar tendens kan utläsas (tabell 1).

När det gäller hushållsekonomin för nästa år finns det en betydande optimism bland yngre personer, medan majoriteten av pensionärerna inte tror på någon förändring. Överlag uppvisar dock nästan alla grupper en större optimism i fråga om hushållsekonomin inför 1999 än de gjorde inför 1998.

Engagemang i politik och samhälle

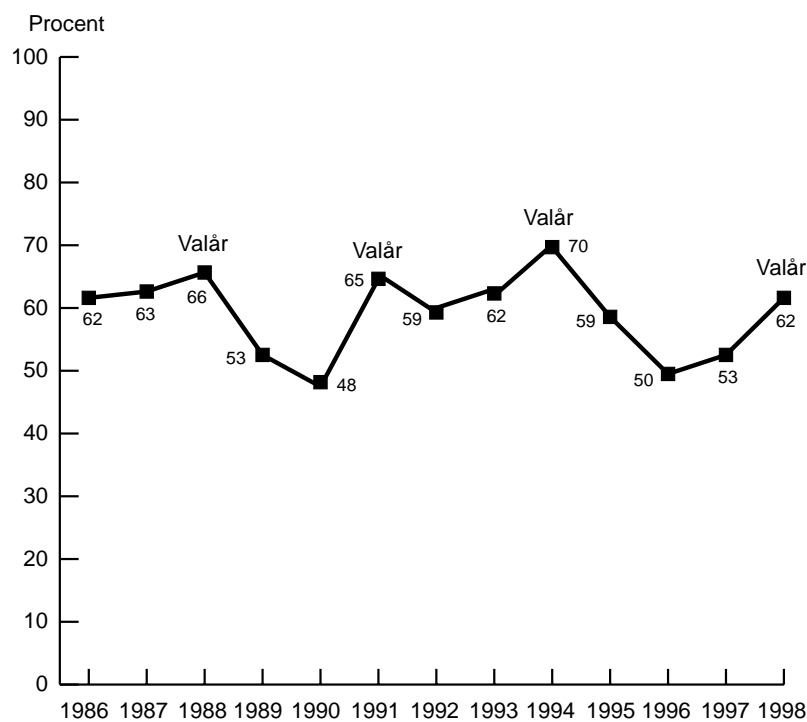
Enligt de senaste decenniernas elektorala periodicitet skulle det ha varit val hösten 1997. Det var tre år efter den politiskt intensiva hösten 1994 med riksdags- och kommunval och en folkomröstning om EU-medlemskap. Hösten 1994 uppmättes den högsta andelen partiövertygade i Sverige under de tretton undersökta åren. De därpå följande två åren föll andelen partiövertygade kraftigt, med stabiliserades ånyo hösten 1997.

Andelen partiövertygade gick upp 1998 – från 53 procent 1997 till 62 procent - men nådde inte tidigare valårsnivåer. Andelen för 1998 är den lägsta andelen partiövertygade som registrerats i SOM-undersökningen under ett valår. Intressant är emellertid att uppgången mellan 1997 och 1998 i procentenheter räknat var i stort sett densamma som den mellan 1993 och valåret 1994. Men skillnaden är att andelen – möjligen som en följd av den längre valperioden - hade hunnit att sjunka lägre.

Den ökade partiövertygelsen mellan 1996 och 1997 förklarades främst av att andelen partiövertygade socialdemokrater ökade. Partiet ökade sin andel engagerade sympatisörer från 58 procent 1996 till 64 procent 1997. Valåret 1998 var andelen 70 procent. Det är dock fortfarande ett visst avstånd till den höga andel som partiet hade 1994 (79 procent). Andelen partiövertygade moderater, som låg på i stort sett samma nivå - omkring 65 procent 1996 och 1997, hade valåret 1998 ökat till 72 procent.

Figur 2 Medborgarnas grad av partiövertygelse 1986-1998 (procent)

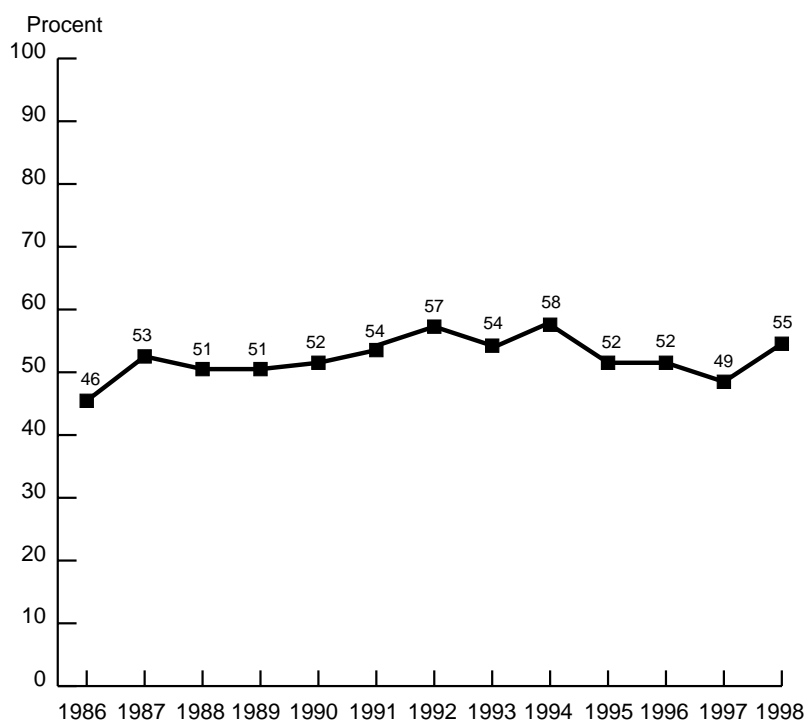
Fråga: (till personer som uppgivit sig sympatisera med något politiskt parti): "Anser du dig vara en övertygad anhängare av detta parti?" Svartalernativ: "ja, mycket övertygad; ja, något övertygad; nej".

Kommentar: Resultaten visar andelen personer som svarat mycket eller något övertygad. Samtliga svars personer ingår i procentbasen.

Medborgarnas uppgivna politiska intresse uppvisar till viss del samma mönster som partiövertygelsen. Det politiska intresset uppvisar dock inte ett lika tydligt mönster när det gäller uppgångarna under valår. Exempelvis är 1998 års andel politiskt intresserade högre än andelarna för valåren 1988 och 1991. Resultatet är knappast överraskande. Det politiska intresset förändras med hänsyn till utvecklingen av politiken, medan partiövertygelsen är knuten till föreställningar om de politiska partiernas förmåga att lösa de politiska frågorna.

Figur 3 Andel personer som uppger sig vara mycket eller ganska intresserade av politik (procent)

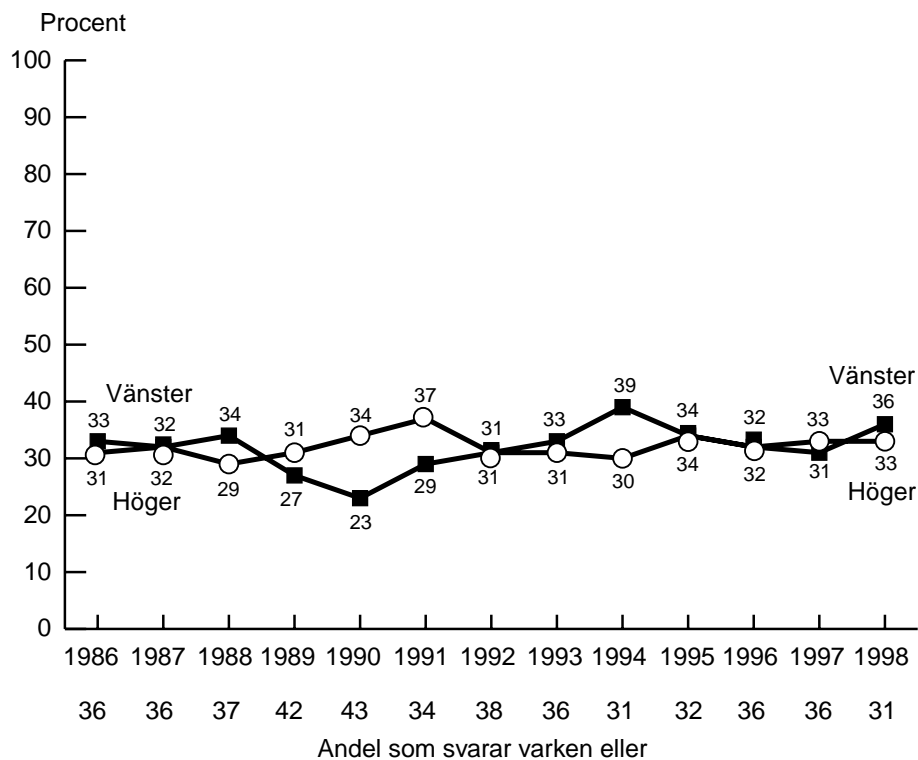
Kommentar: Samtliga svarspersoner utgör procentbasen.

En annan sida av medborgarnas engagemang i politik och samhälle är aktiviteten i olika organisationer och föreningar, särskilt politiska partier och fackliga organisationer. Andelen personer som var medlemmar i ett politiskt parti utgjorde hösten 1998 8 procent av befolkningen medan andelen mötesaktiva fackföreningsmedlemmar var 16 procent. I frågan om partimedlemskap finns det under den trettonårsperiod som SOM genomfört mätningar en klar försvagning. År 1986 var andelen partimedlemmar 12 procent och i mitten av 1990-talet 10 procent. Fackföreningsaktiviteten har däremot varit stabil under senare år.

Ideologisk orientering

Den ideologiska vänster-högerorienteringen kännetecknades av stiltje under mandatperioden 1994-98. Det blåste varken vänster- eller högervind i opinionen, utan medborgarnas fördelade sig nästan exakt jämnt mellan dem som ansåg sig stå till vänster, till höger eller i mitten. Stiltjen stod i kontrast till den högergång som hade en topp 1991 och den vänstervåg som var som högst 1994.

Figur 4 Medborgarna placerar sig själva på en vänster-högerskala 1986-1998 (procent)

Kommentar: Procentbasen omfattar samtliga personer som besvarat enkätfrågan. Andelen icke-svar har hållit sig kring 3-4 procent genom åren.

Även för 1998 är det typiska draget en jämn ideologisk fördelning (figur 4). Det som hänt i förhållande till 1997 är att andelen som anser sig stå till vänster gått upp med fem procentenheter, medan de som placerar sig till höger ligger kvar på samma nivå. Det är också tydligt att den ökade vänsterandelen kommer ifrån mitten. Studerar vi effekten av tidigare valår är mönstret exakt detsamma: valår innebär en relativ mobilisering åt vänster, medan andelen till höger oftast ligger still; endast under det valår som hölls då högervinden blåste 1991 innebär en ideologisk högeruppgång.

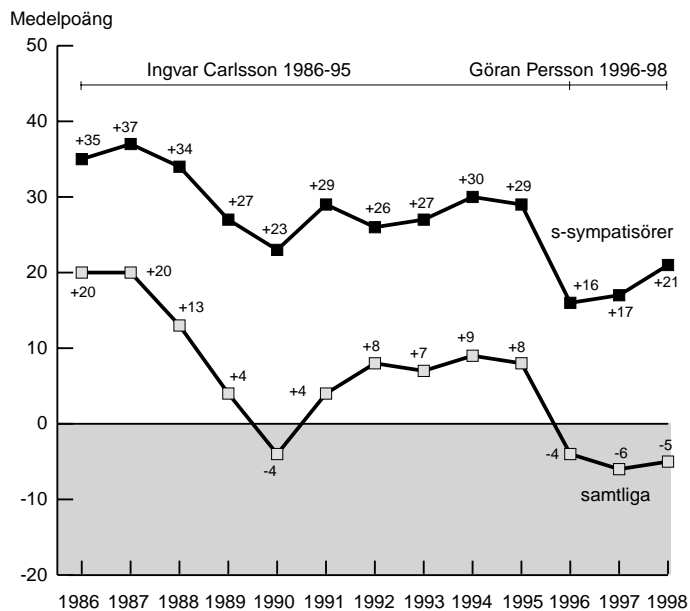
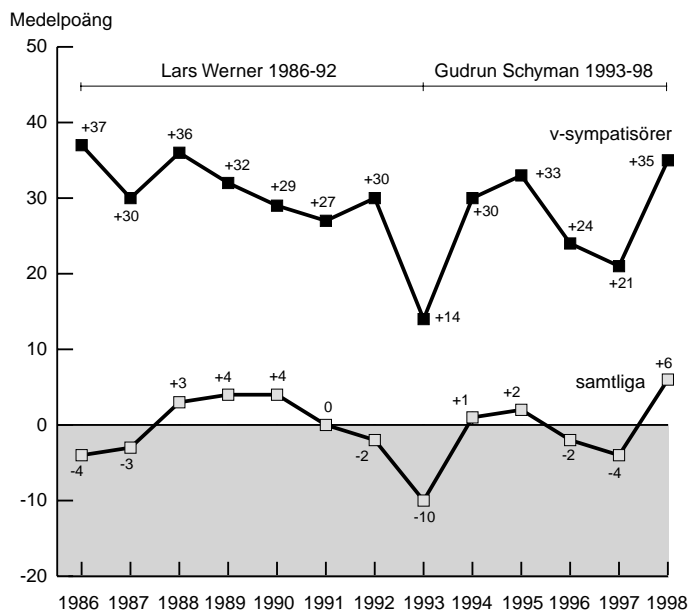
Synen på det politiska ledarskapet

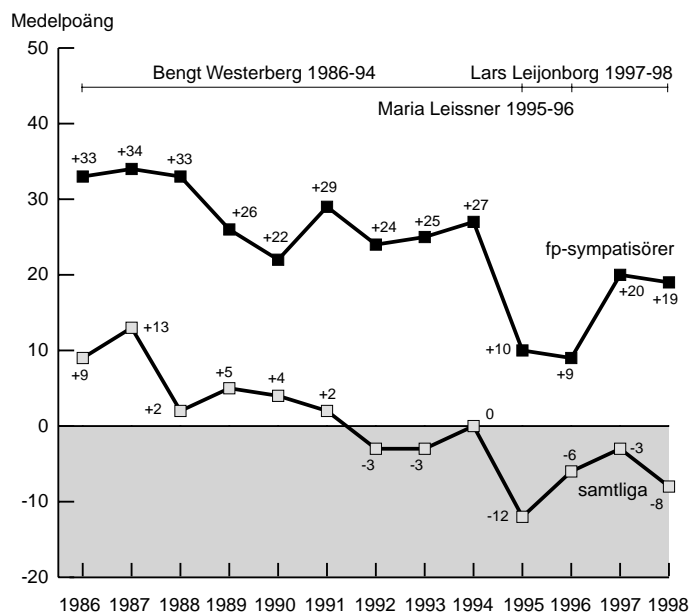
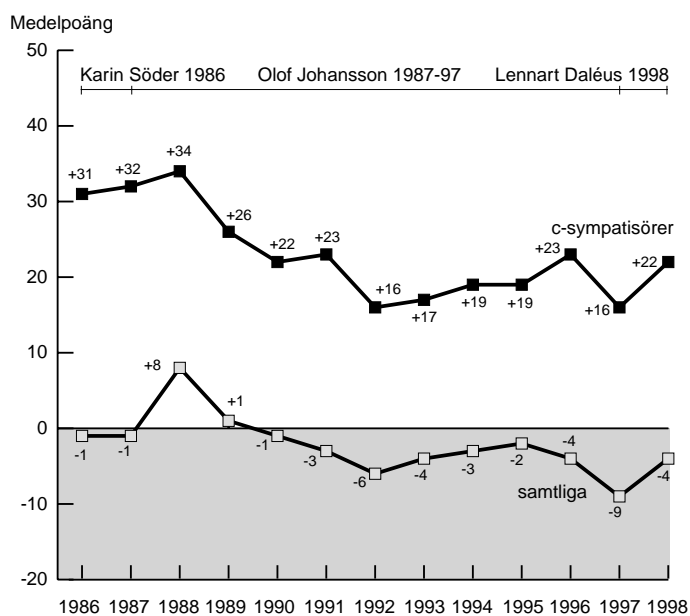
I det moderna opinionssamhället handlar det i hög grad om att synas. Det är viktigt både att vara känd – och att vara positivt värderad. För de politiska partiernas ledare är detta avgörande för framgång i opinionen.

Alf Svensson och Carl Bildt, de två veteranerna, och Gudrun Schyman, som också varit med några år, är de enda någorlunda populära partiledarna i Sverige. I SOM-undersökningens mätning efter valet 1998 var de ensamma om att hamna på plus-siffror när väljarna talade om hur mycket de gillade eller ogillade partiledarna. På en skala mellan -50 och +50 vann Svensson på +8, följd av Schyman på +6 och Bildt på +5. Samma trio var också klart mest populär bland sina egna partisympatisörer. De uppvisade alla popularitetssiffror mellan +35 och +40 på hemmaplan. Bildt var mest uppskattad med +39 bland moderata sympatisörer (figur 5).

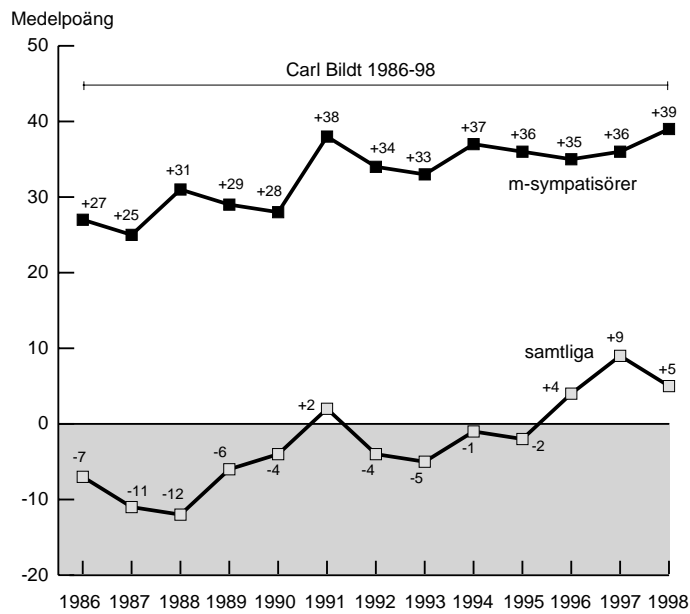
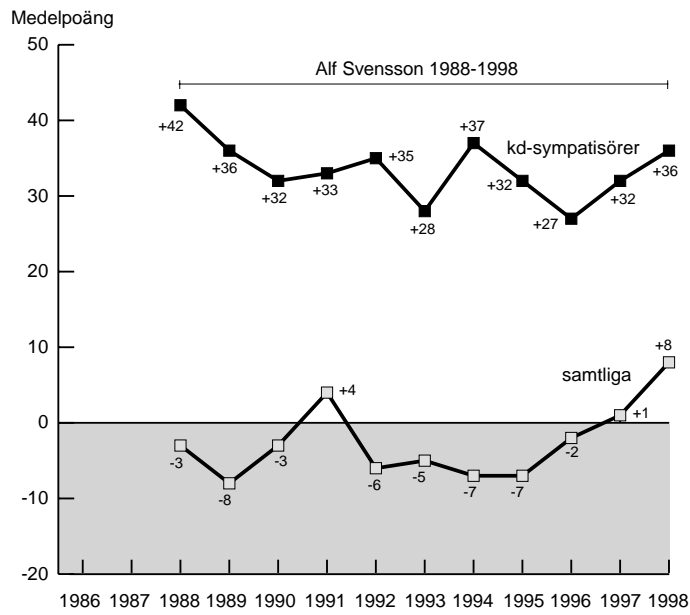
Göran Persson, Lars Leijonborg och Lennart Daléus, de tre nykomlingarna som partiledare, och Birger Schlaug med några fler år i ämbetet, var klart mindre populära. De hade alla minussiffror i genomsnittsuppskattningen bland samtliga svarspersoner. Leijonborg hamnade i botten med -8. Han försämrade sin nivå i förhållande till 1997 samtidigt som de flesta andra partiledare stärkte sin popularitet under valåret; även Carl Bildt tappade något i popularitet jämfört med 1997. Leijonborg hade lägst popularitetspoäng bland det egna partiets sympatisörer (+19 1998), lägre än för någon annan partiledare på hemmaplan valåret 1998. Persson, Daléus och Schlaug fick dock inte mycket bättre resultat. De hade samtliga låga popularitetspoäng mellan +21 och +23 bland de egna partisympatisörerna.

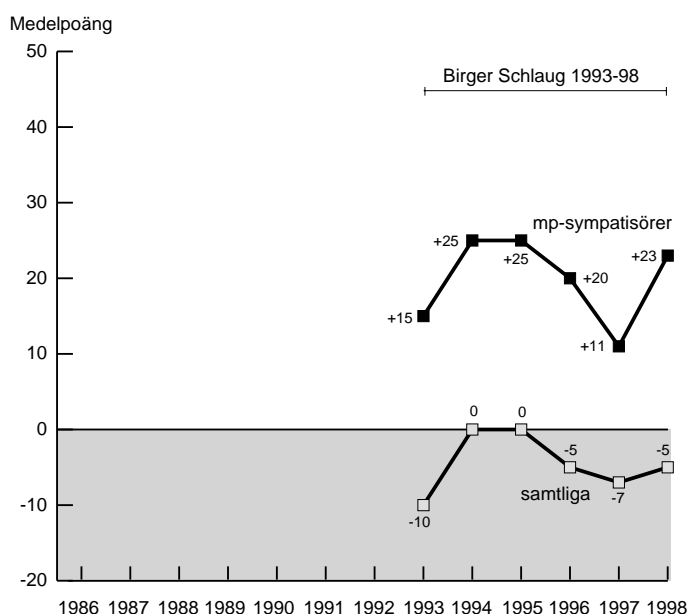
Figur 5 Partiedarpopularitet 1986-1998 (medeltal)

ljusnande framtid

Kommentar: Partiledarnas popularitet har mätts på en elvgradig gillar-ogillarskala med värden mellan +5 (gillar) och -5 (ogillar). Medeltalen för samtliga svarspersoner respektive för det egna partiets sympatisörer har multiplicerats med 10 för att få en skala mellan -50 och +50.

Allra sämst resultat bland de egna hade dock Marianne Samuelsson. Hennes genomsnittspoäng bland mp-sympatisörer var senhösten 1998 endast +4. En jämförande analys av Schlaugs och Samuelssons popularitetssiffror visar att Schlaug var mer uppskattad än Samuelsson bland sympatisörer till vänsterpartiet, socialdemokraterna och miljöpartiet medan Samuelsson var mer populär än Schlaug bland sympatisörer till c, fp, kd och m. Schlaug var m a o mer populär till vänster medan Samuelsson var mer populär till höger – en kanske inte helt felaktig profilering om man vill försöka appellera till väljare på alla kanter - problemet är emellertid att varken Schlaug eller Samuelsson är särskilt populära. Det finns inga undersökningar som tyder på att de har fungerat som några större dragplåster för sitt parti (Hernborn m fl 1998, Gilljam 1995, Esaiasson 1996, jfr även Hvitfeldts och Nords artikel i denna volym). Samma slutsats kan man dra från vår analys av SOM-data.

Tabell 2 Partiledarna som dragplåster eller som sänken i kampen om opinionen (medeltalsskillnader)

Partiledarnas popularitet jämfört med det egna partiets bland samtliga svarspersoner

Partiledare	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98
v (LW/GS)	+13	+14	+15	+15	+15	+13	+11	+4	+10	+9	+5	+3	+10
s (IC/GP)	+10	+9	+4	+2	±0	+1	±0	-2	-2	+3	-4	-8	-10
mp (BS)	-	-	-	-	-	-	-	-7	-2	-5	-5	-5	-5
c (KS/OJ/LD)	±0	-2	+3	+1	-1	-5	-4	-3	-4	-1	-1	-4	-2
fp (BW/ML/LL)	+6	+5	+1	+3	+2	+2	±0	±0	+1	-6	-1	±0	-5
kd (AS)	-	-	+5	+3	+4	+4	+3	+4	+5	+5	+5	+8	+8
m (CB)	±0	-4	-11	±0	-2	+4	+3	+3	+6	+3	+8	+11	+9
Snitt fem partiledare	+6	+4	+2	+4	+3	+3	+2	±0	+2	+2	+1	±0	±0

Partiledarnas popularitet jämfört med det egna partiets bland egna sympatisörer

Partiledare	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98
v (LW/GS)	-1	±0	±0	+4	+3	-3	-2	-12	-4	±0	-3	-9	±0
s (IC/GP)	±0	+1	-1	-1	-4	-4	-5	-5	-4	-2	-8	-9	-10
mp (BS)	-	-	-	-	-	-	-	-14	-7	-7	-8	-14	-12
c (KS/OJ/LD)	-3	-6	+3	-4	-5	-13	-14	-12	-12	-12	-7	-10	-10
fp (BW/ML/LL)	+3	+4	-2	+1	-2	±0	-1	+1	-2	-19	-15	-6	-14
kd (AS)	-	-	+1	+1	+2	-3	±0	-4	+1	+2	±0	+3	+3
m (CB)	-6	-11	-6	-3	-3	+1	+2	±0	+3	+2	+3	+5	+2
Snitt fem partiledare	-1	-3	-2	-1	-2	-4	-4	-6	-4	-6	-6	-6	-6

Kommentar: Resultaten visar hur populära partiledarna är i jämförelse med sina egna partier. Differensmättet kan variera mellan +100 (partiledaren mer populär än partiet) och -100 (partiet mer populärt än partiledaren). Plusvärden indikerar m a o att partiledaren är mer populär än partiet, medan minusvärden visar att partiledaren är mindre populär än sitt parti. Partiernas och partiledarnas popularitet har mätts på en gillar-ogillar skala med värden mellan +5 (gillar) och -5 (ogillar). Genomsnittssiffrorna gäller för partiledarna för v (LW/GS), s (IC/GP), c (KS/OJ/LD), fp (BW/ML/LL) och m (CB).

En indikation på hur framgångsrika partiledarna är som röstvårdare för sina partier kan vi få om partiledarnas popularitet jämförs med motsvarande popularitets-siffror för partierna. En partiledare som är mer populär än sitt parti har klart bättre möjligheter att tjänstgöra som dragplåster än en partiledare som är mindre populär

än det egna partiet. I det senare fallet riskerar partiledaren att fungera mer som ett sänke.

I SOM-studierna har vi mätt partiledarnas och partiernas popularitet på samma skala, vilket möjliggör en analys av vilka partiledare som är mer eller mindre populära än sina partier. Resultaten i tabell 2 ger ett mycket tydligt utslag. I valet 1998 kan rimligen endast tre partiledare ha fungerat som positiva dragplåster. De partiledarna är Svensson, Bildt och Schyman. De var de enda som var klart mer populära än sina partier i hela valmanskåren. Övriga partiledare med Persson i spetsen var mindre uppskattade än sina partier. Den partiledare som uppskattades minst jämfört med det egna partiet bland de egna sympatisörerna var Lars Leijonborg.

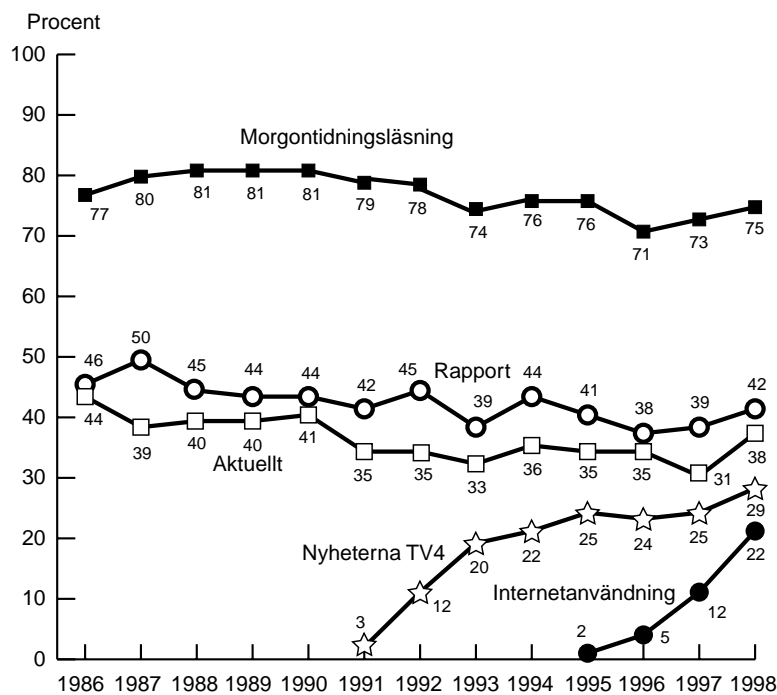
Det allmänna mönstret sett över de senaste tolv åren är att dagens partiledare som ett kollektiv är mindre av dragplåster än tidigare. Partiledarna har i genomsnitt tappat i popularitet jämfört med sina partier, såväl i hela valmanskåren som bland de egna sympatisörerna. Undantagen från den nedåtgående trenden är Alf Svensson och Carl Bildt. Speciellt Bildt har gått från mycket negativa siffror under sent 1980-tal till positiva siffror idag. Bildts förvandling från potentiellt sänke under åttiotalet till potentiellt dragplåster under nittiotalet kan inge dagens nya partiledare ett visst hopp. Kunde Bildt kan väl jag. De kan hoppas på en ljusnande framtid 2002 eller 2006 - förutsatt att de sitter kvar då.

Mediernas betydelse

I opinionssamhället spelar medierna en central roll. Dagspress, radio och TV är plattformen för det politiska samtalet. Det gäller både för partiledarnas såväl som andra opinionsbildares politiska utspel och för medborgarnas orientering i det politiska skeendet. På ledarsidor och i nyhetsanalyser är journalister själva med och tolkar politik och samhällsutveckling. 'Journalismen' har beskrivits som det moderna samhällets ideologi (Petersson, 1998).

Mediernas centrala ställning innebär att det sker en anpassning till medierna från samhällets aktörer. Denna medialisering innebär att organisationer anpassar sin verksamhet för att få uppmärksamhet i medierna (Hernes, 1978, Asp, 1991). Ett politiskt möte får sin opinionsmässiga betydelse i och med att de bevakas av dagspress, radio och TV.

Figur 6 Morgontidningsläsning och nyhetstittande i TV minst 5 dagar/vecka samt Internetanvändning (procent)

Kommentar: "Morgontidningsläsning" anger andelen undersökningspersoner som uppgivit att de läser morgontidning minst 5 dagar i veckan eller oftare. För "Rapport", "Aktuellt" och "Nyheterna TV4" anges andelen undersökningspersoner som uppgivit att de tittar på respektive nyhetssändning minst fem dagar i veckan eller oftare. Internetanvändning avser andelen som uppger att de använder Internet flera gånger i veckan. Procentbasen utgörs av samtliga svarspersoner i respektive SOM-undersökning.

Att medierna står starkt bland den svenska allmänheten är ett ovedersägligt faktum (figur 6). Dagstidningsspridningen i Sverige är mycket omfattande, även om dagspressen försvagats något; år 1998 tycks dock en viss återhämtning ha skett, vilken framkommer även i andra undersökningar (Mediebarometern 1998; Jmf även Anders Lithners artikel om dagspress i denna volym). Televisionens tre stora nyhetsredaktioner har också en mycket hög andel regelbundna tittare. Samtliga har

ökat sin publik mellan 1997 och 1998. Denna ökning är emellertid inte en följd av att det blivit fler tittare på respektive huvudsändning, utan att varje redaktion numera sänder fler program spridda över dagen.

Ett allmänt mönster i studier av medievanor över de senaste tio åren är en ökad fragmentering (Hadenius och Weibull, 1999). Publiken sprids över fler olika medier och medieanvändningen individualiseras. Utvecklingen är särskilt tydlig i Internetanvändningen. Internet är också det medium som ökar snabbast - från 5 till 22 procent regelbundna användare på två år. Som framgår av ett senare kapitel är dock långt ifrån huvuddelen av användningen nyhets- eller informationssökning.

Fragmenteringen av medieanvändningen följer också vissa klara sociala mönster. Det som framför allt framträder är ålderskillnader. Rapport är de äldres stora nyhetsprogram, Nyheterna är de yngres. Den regelbundna morgontidningsläsningen är vanligast bland äldre, Internetanvändning domineras av yngre. En följd är att yngre och äldre i ökande utsträckning orienterar sig på helt olika sätt. Generationsklyftan ökar.

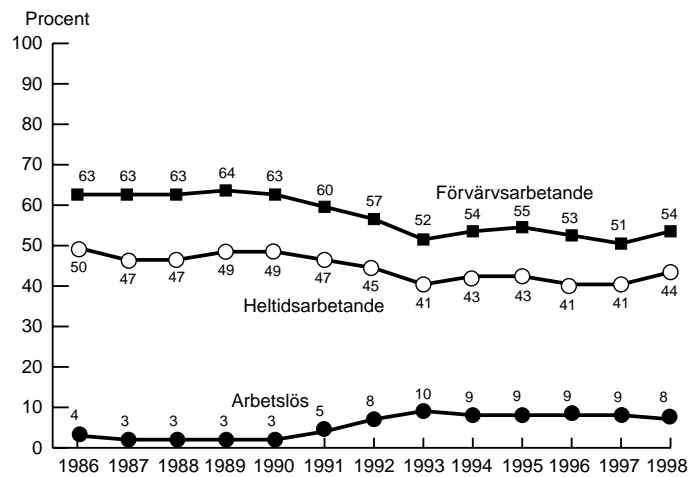
Arbete och fritid

Men mediernas starka ställning hindrar inte att även andra kanaler för möten har en viktig betydelse i opinionssamhället. Samhällsfrågor artikuleras på arbetsplatser och i idrottsföreningar. Kyrkan eller kulturlivet är andra platser för möten mellan människor. Detta område har ofta beskrivits som det civila samhället (Rothstein, 1998, Petterson m fl, 1998).

SOM-institutets årliga mätningar omfattar även trender inom dessa områden. I figur 7 och 8 redovisas exempel: andelen förvärsarbetande, andelen arbetslösa, andelen aktiva inom motion och idrott, andelen regelbundna kyrkobesökare och andelen medlemmar i miljöorganisationer.

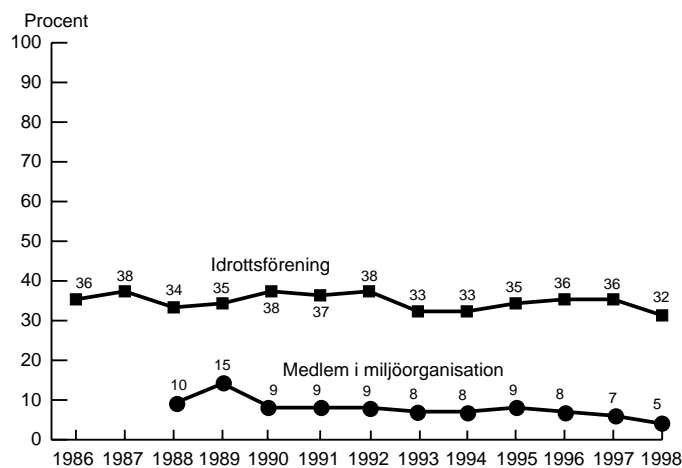
När det gäller förvärsarbete noteras en minskning fram till 1993, medan det därefter varit mer stabilt. I jämförelse med de två senaste åren indikerar 1998 t o m en svag ökning. På motsvarande sätt noteras en trend i fråga om minskning av andelen arbetslösa sedan mitten av 1990-talet.

Figur 7 Andel som uppgett sig vara förvärvsarbetande, heltidsarbetande eller arbetslös 1986-1998 (procent)

Kommentar: Procentbasen är samtliga svarspersoner. Andelen arbetslösa inkluderar personer i åtgärder och kunskapslyftet.

Figur 8 Andel som uppgett medlemskap i idrottsförening eller miljöorganisation 1986-1998 (procent)

Kommentar: Procentbasen är samtliga svarspersoner.

När det gäller fritiden visar sig att ca hälften av svenskarna ägnar sig åt sport och motion åtminstone någon gång per vecka. Andelen är i det närmaste konstant under den gångna trettonårsperioden.

Även andelen regelbundna kyrkobesökare är relativt konstant över åren, om än på en låg nivå (ca 7-10 procent). Däremot minskar andelen medlemmar i miljöorganisationer (jfr Bennulf, 1997). En tolkning av det skulle vara att medborgarna uppfattar att miljöfrågorna håller på att lösas, en annan att det skett en institutionalisering av området, där myndigheter tagit över ansvaret.

Centrala värden: hedonism på frammarsch

Ett av de absolut största namnen inom forskningen kring mänskliga värden är Milton Rokeach. Som de flesta skiljer han mellan terminala och instrumentella värden. Antalet terminala värden fastslog han till aderton, inte fler och inte färre (Rokeach 1973). I SOM-undersökningarna har vi mätt i vilken utsträckning som svenska folket omfattar Rokeachs grundläggande värden alltsedan 1986. Vi har i detta sammanhang inte betraktat Rokeachs värdeteori som absolut och därför tagit oss friheten att i SOM-studierna lägga till några värden.¹

Som sig bör när vi har att göra med grundläggande värden är alla attitydförändringar mycket små över tid. I de flesta fall har andelen människor som anger att de olika värdena är mycket viktiga för dem inte förändrats alls genom åren. Värden som 'frihet', 'familjetrygghet' och 'rättvisa' har hela tiden legat högt med 80-90 procent av svarspersonerna som utpekar dem som mycket viktiga. På ett motsvarande sätt har värden som 'frälsning' och 'makt' alltid legat i botten med endast 5-10 procent som är villiga att ange dem som mycket viktiga. Någon trend mot ett ökande eller minskande stöd kan inte iaktas. Resultaten i tabell 3 visar dock att det för några värden finns en viss förändringstrend.

Mest dramatiskt har stödet för värdet 'en ren värld' minskat, från 81 procent som angav det som mycket viktigt 1988 ned till endast 62 procent 1998. Om 'en ren värld' tolkas som en grön värld sammanfaller minskningen med miljöfrågornas nedgång på svenskarnas dagordning över viktiga samhällsproblem (Bennulf, 1997). Andra värden som också fått vidkännas ett något minskande stöd är 'en

värld i fred', 'en vacker värld' och 'landets säkerhet'. Alla utmärks de av att värdena är något esoteriska och berör egenskaper hos ett större kollektiv. Tre mer individuorienterade värden som också uppvisar ett något minskande stöd är 'hälsa' - från höga 92 procent som angav det som mycket viktigt 1988 till fortfarande höga 88 procent 1998 - och 'sann vänskap' respektive 'ärlighet'.

Tabell 3 Rokeachs grundläggande värden. Andel personer som anger att respektive värde är mycket viktigt (procent)

Fråga: "Hur viktigt tycker Du att följande saker är för Dig?"

Värde	Undersökningsår									Förändringstendens
	88	90	91	92	93	94	95	96	98	
Hälsa	92	93	91	91	90	87	87	87	88	Svagt nedåt
Ärlighet	-	-	-	89	87	85	86	86	86	Svagt nedåt
En värld i fred	89	91	87	90	85	88	83	85	86	Svagt nedåt
Frihet	84	89	87	86	83	85	80	83	83	Ingen trend
Familjetrygghet	81	84	79	82	79	78	77	84	81	Ingen trend
Rättvisa	78	83	80	85	80	83	76	80	78	Ingen trend
Kärlek	77	77	77	76	77	77	76	76	77	Ingen trend
Inre harmoni	77	78	77	78	77	76	75	77	76	Ingen trend
Sann vänskap	-	80	78	80	76	73	72	74	75	Svagt nedåt
Lycka	70	70	71	71	69	67	69	70	69	Ingen trend
Landets säkerhet	69	75	71	72	71	72	64	66	67	Svagt nedåt
En ren värld	81	79	72	76	70	70	69	68	62	Klart nedåt
Ett behagligt liv	54	55	54	58	58	54	60	58	60	Svagt uppåt
En vacker värld	59	59	56	57	55	57	53	53	53	Svagt nedåt
Jämlikhet	49	54	49	55	47	52	46	49	50	Ingen trend
Självaktning	44	45	44	46	44	42	42	45	42	Ingen trend
Visdom	31	37	37	40	37	38	35	37	35	Ingen trend
Självförverkligande	29	34	29	32	31	33	33	32	30	Ingen trend
Ett spännande liv	22	26	22	25	29	29	27	28	26	Svagt uppåt
Ett liv fullt av njutning	23	26	27	26	30	30	30	30	28	Svagt uppåt
Teknisk utveckling	22	34	23	27	29	33	25	21	22	Ingen trend
Socialt anseende	15	18	18	19	21	19	18	19	19	Ingen trend
Rikedom	8	9	9	8	9	10	9	12	9	Svagt uppåt
Frälsning	9	8	9	7	9	9	8	9	9	Ingen trend
Makt	5	6	6	6	6	9	6	7	6	Ingen trend

Kommentar: Endast personer som besvarat de olika frågorna ingår i procentbasen. Andelen icke-svarare har hållit sig kring 3-6 procent genom åren på de olika frågorna. Svarsalternativen var mycket eller ganska viktigt, varken eller, inte särskilt viktigt och inte alls viktigt.

Det är endast fyra värden som kan uppvisa en svagt uppåtgående trend. Det gemensamma för dem är att de alla har att göra med förbättringar för nummer ett, d v s för en själv. Värdena som fått ett ökat stöd är 'ett behagligt liv', 'ett spännande liv', 'ett liv fullt av njutning' och 'rikedom'. Förändringarna är inte dramatiska. Andelen människor som ser dessa hedonistiska värden som mycket viktiga har endast ökat med några få procentenheter sedan slutet av 1980-talet. Men ökningen har varit något mer påtaglig i den grupp som alltid varit mest positiv till de hedonistiska värdena och som mer än andra representerar framtiden. Den gruppen är unga människor. Värdet 'ett behagligt liv' utpekades t ex som mycket viktigt av 66 procent bland unga personer mellan 15-29 i SOM-studien 1988. Tio år senare hade den andelen stigit till 76 procent. Samtidigt har inte andelen pensionärer som ser 'ett behagligt liv' som ett mycket viktigt värde ökat nämnvärt, endast från 49 procent 1988 till 50 procent 1998. Hedonismens frammarsch märks alltså tydligt bland de unga.

Ytterligare en illustration till det vi kallat den nya hedonismen och till att generationsklyftan kan vara stor i dagens Sverige är resultatet från en ny SOM-fråga där vi frågade vad det är som gör livet värt att leva – fritiden eller arbetet. Fritiden svarade 49 procent av de unga. Endast 18 procent uppgav arbetet. Bland de äldsta svarade hela 50 procent arbetet och endast 11 procent fritiden.²

När hedonismens värderingar är på uppgång samtidigt som värden som 'ärlighet', 'sann vänskap' och 'en värld i fred' tappar i stöd kan man undra över den ljusnande framtiden. Vår boks titel är kanske en dålig prognos.

Är den ljusnande framtid vår?

När Prins Gustaf år 1851 skrev studentsången med de klassiska orden om den ljusnande framtiden präglades hela samhället av det moderna projektet. Det fanns en positiv syn på kunskapens möjligheter. Samma framtidsoptimism förekommer i en helt annan sång skriven bara ett par decennier senare. Den sången är Internationalen.

Det moderna projektets möjligheter har kännetecknat större delen av 1900-talet. Men sedan 1970-talet har modernismen varit motsagd. Postmodernismen som kom att prägla stora delar av 1980- och 1990-talens samhällsdebatt var mera pessi-

mistisk. Miljöproblemen kom i förgrunden, de ideologiska riktningssignalerna blev otydliga och vänster-högerdimensionen föreföll att upplösas.

Om vi analyserar opinions- och medietrenderna sedan mitten av 1980-talet i ljuset av en pessimistisk postmodern samhällsbild är det svårt att känna igen sig. Visserligen har det traditionella politiska systemet försvagats, framför allt partitilltron, men det finns också tecken i annan riktning, till exempel ett fortsatt starkt, om än något försvagat civilt samhälle och ett fortsatt förtroende för medierna. Större delen av samhällets grundvärderingar har förändrats mycket litet. Hedonismen växer blott långsamt. Det är svårt att finna någon grund för alarmism inför millennieskiftet.

Men finns det en möjlighet att utläsa något om en ljusnande framtid på grundval av de tretton årens SOM-mätningar? Det är en svårare fråga. År 1998 pekar visserligen många indikatorer klart uppåt. Det finns ett ökat samhällsengagemang och förtroendet för många samhällsinstitutioner har gått upp. Och det finns en positiv ton i människors bedömningar av medierna, inte minst av Internet. Men valår brukar ge en något ljusare bild och ger därför ett bräckligt underlag för slutsatser. Bokens titel avspeglar måhända ett visst mått av önsketänkande: det är lättare att leva när vi går mot ljusare tider.

Noter

¹ Rokeachs värdebatteri introducerades i SOM-undersökningarna av Karl-Erik Rosengren och Bo Reimer. Mätningen 1998 har delfinansierats av forskningsprojektet *Biblioteksvanor* lett av Lars Höglund.

² Frågan ingår i ett nytt forskningsprojekt *Arbete och industri* finansierat av SKF AB och lett av Sören Holmberg och Lennart Weibull. Ansvarig inom SKF är Lars G Malmer.

Referenser

- Asp, Kent (1991) *Medialisering, medielogik, mediekrafti*. Göteborg: Nordicom-Information
- Bennulf, Martin (1997) Miljöengagemenget i graven? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ett missnöjt folk?* SOM-Institutet, Göteborgs universitet
- Hadenius, Stig, Weibull, Lennart (1999) *Massmedier. Press, radio & TV i förvandling* Stockholm, Albert Bonniers Förlag
- Hernes, Gudmund (1978) Det media-vridde samfunn. I Hernes, G (red) *Forhandlingsekonomi og blandningsadministrasjon*. Bergen, Universitetsforlaget
- Holmberg, Sören (1993) Partierna tycker vi bäst om i valtider. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Vägval*. SOM-Institutet, Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1997) Missnöje. I I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ett missnöjt folk?* SOM-Institutet, Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1998) Opinionssamhället. I I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Opinionssamhället*. SOM-Institutet, Göteborgs universitet
- Mediebarometern 1998* (1999) Nordicom-Sverige, Göteborgs universitet
- Petersson, Olof m fl (1998) *Demokrati och medborgarskap*. Demokratirådets rapport 1998. Stockholm, SNS förlag
- Rokeach, Milton (1973) *Understanding Human Values*. New York, The Free Press